

SUVREMENI KRŠĆANIN U VIZIJI TEILHARDA DE CHARDINA

II DIO

KRITIČKE REFLEKSIJE O CHARDINOVU »HUMANIZMU POKRETA«

Direktor revije »Esprit« Jean-Marie Domenach u članku »Le personnalisme de Teilhard de Chardin« suočava shvaćanje glavnog predstavnika kršćanskog personalizma Emmanuela Mouniera sa shvaćanjem Teilharda de Chardina u pitanjima tretirane problematike. Mounier polazi od čovjeka kao osobe shvaćene u smislu cilja naše aktivne kristijanizirane angažiranosti. Chardin, naprotiv, polazi od čovjeka kao osobe shvaćene u smislu funkcije u »personalizaciji Svemira«. Kod Mouniera: Osoba — to je cilj! Kod Chardina: Osoba — to je sredstvo.

Po mišljenju Domenacha, iz ovakova osnovnog Chardinova stava proizlaze dalekosežne implikacije. »Čovjek nije centar svemira, kako smo mi to naivno vjerovali, — nego: Čovjek je, što je ljepše, usponska strijela velike biološke sinteze«⁴¹, koju izvodi u najrazličitijim »emergencama« (strukturirani oblici pojava u prirodi) sama »stvarateljska transformacija« težeći za tim da preko nesmirive dijalektike gibanja ostvari ono »ultrapersonalno« poosobljenje Svemira u Tački Omega, da ostvari završetak svega »in Christo Jesu«.

Implikacija rasizma

Za Chardina ne postoji ljudska »vrsta«, nego samo vrste koje nisu unaprijed definirane fiziološki, nego samo kulturno: pojedine civilizacije. Logički konsekventno — »rasizam« bi ovdje morao biti priznat

⁴¹ Le Phénomène humain, str. 248-249.

kao faktor daljnjeg razvoja Stabla života. Razvoj živih bića pokazuje nam sukcesiju uvjetovanu »uspjehom i dominacijom privilegirane grupe«. ⁴² Chardin nastavlja:

»Zašto bismo mi izmakli tom općem zakonu? Još sada, dakle, dapače između nas, borba za Život, nadživljavanje sposobnijeg... Natčovjek mora proklijati, kao i svaka druga stabljika, samo iz jednog pupoljka Čovječanstva«. ⁴³

Međutim, oštrina spomenute Domenachove objekcije o implikaciji rasizma u Chardinovu učenju — može se otupiti upozorenjem na to da Chardin slične teorije naziva »ciničkim i brutalnim«, mada u isti mah priznaje kako u tim teorijama »često može vibrirati plemenita strast«. Chardin zapaža i to kako nas teorija rasizma, kao i druge teorije, zavara- vaju u mjeri »koliko, zanemarujući... 'naravni skupni tok zrna Misli', sakrivaju ili iznakazuju prave obrise Noosfere (pojave Razuma u cjelini Svemira, m. o.) i — biološki onemogućuju oblikovanje istinskog Duha Zemlje«, ⁴⁴ — gdje bi čovječja osobnost ostala neuništena, slobodna u stvaranju.

Neefikasnost u praksi

Poteškoće se pojavljuju, ističe dalje Domenach, kad se Chardinovo učenje ima primijeniti u praksi, kad se moraju potražiti sredstva u osobnom ponašanju i u društvenim akcijama. Sam Chardin, još 1937. godine — čudnovato! — gleda u fašizmu, uz neke korekcije, društveni model budućnosti. Chardin piše:

»Fašizam je otvoren budućnosti. Njegova ambicija jest to da obuhvati pod svoje carstvo goleme cjeline. I, u čvrstoj organizaciji o kojoj on sanja, brižljivije nego igdje drugdje — stvoreno je mjesto za očuvanje i korištenje elite (tj. ličnosti i duha). Na području koje on hoće prekriti, njegove konstrukcije zadovoljavaju dakle, možda više nego ijedna druga (konstrukcija), uvjetima koje smo priznali kao temeljne za državu (la cité) budućnosti. Jedino, ali veliko zlo, jest to da je područje što ga on (fašizam) promatra smiješno ograničeno... Fašizam možda predstavlja jednu dosta uspjelu maketu svijeta sutrašnjice. Dapače, možda je on nužna faza u čijem toku ljudi imaju izučiti, kao za vježbu — na suženom terenu, svoj ljudski zanat.« ⁴⁵

Po svome osnovnom stavu »optimizma (konvergiranja)« svih stvari u Svijetu prema onom Boljem »Theilhard izgleda slijep za zlo« u svijetu, ističe Domenach. ⁴⁶ Chardinova vizija jest »odlučno optimistička«, — ona uspravljuje duh pobune protiv konkretnih nepravda.

⁴² Le Phénomène humain, str. 264.

⁴³ Le Phénomène humain, str. 264.

⁴⁴ Le Phénomène humain, str. 264-265.

⁴⁵ Čas. Esprit, mars 1964, str. 352.

⁴⁶ Čas. Esprit, mars 1964, str. 353.

Za razliku od ovakova Chardinova uspavljajućeg optimizma, smatra Domenach, Mounierov je stav više revolucionaran. Mounier govori: »Osobu, obitelj, domovinu, slobodu, — mi prihvaćamo sve naše vrednote, ali — treba ih najprije oštetiti varalicama.« Slično tome, na račun Chardinove »optimističke vizije« Claude Tresmontant zapaža ovo: »Zlo nije tek privremeni promašaj u progresivnom poravnavanju. Šest milijuna mrtvih Židova u koncentracijskim logorima, obnova mučenja u kolonijalnim ratovima... — proizlaze iz perverzne slobode čovjeka, iz prava zloće, prezira čovjeka, uživanja u rušenju, laži, volje za moću, strasti, oholosti tijela i duha.«⁴⁷

Chardinova optimistička vizija »ostavlja nas bez direktiva za akciju, bez 'čitanja' naše suvremene povijesti, i ona bi mogla inspirirati opasnu sklonost izbjegavanja onoga tragičnog u ljudskim uvjetima, (sklonost) potcjenjivanja značenja i vrijednosti konflikata.« Chardinova optimistička vizija — noseći za sobom nekakav tehnološki optimizam mogla bi učiniti da zaboravimo »ljudsku cijenu« tehničkog progresa: izgladnjele, uništene, terorizirane; mogla bi učiniti da prebrzo »napustimo borbu... pod izlikom da je sve to samo ponešto ubrzani prijelaz prema višoj formi organizacije, koja je sama prijelaz prema Bogu.«

Tako uglavnom misli Domenach o praktičnoj primjeni Chardinova »humanizma pokreta«, o njegovu evolutivnom oblikovanju »Superpersonalnoga.«

Jednostranost gledanja

»Superpersonalno«!? — Ono izaziva asocijaciju na »kozmo-piteka« što ga opisuje Edgar Morin u knjizi »L'Esprit du temps«. Kozmo-pitek! — to je nekakvo planetizirano i ujedno banalizirano biće. Industrijalizacija, omasovljenost, tipiziranost, homogenost reagiranja tog tehniziranog bića — čine da elementi personalizacije bivaju radije uništeni negoli da regeneriraju. »U svakom slučaju, ne vidi se da svijet evolviraju na konvergentni način — kako to tvrdi Teilhard«⁴⁸ — zaključuje Domenach.

Ne smijemo u Evoluciji vidjeti samo progres, nego jednako i regres. Bez toga osnovnog raspoloženja naše je suđenje u načelu krivo i u dedukcijama — opasno. Što bi se npr. moglo prigovoriti onima koji se smatraju »višima«, »određenima da zapovijedaju«, koji bi se smatrali »nadsavješću grupe«, i slično, — ako u Evoluciji treba gledati samo progres! »Poznata 'supersavjest grupe' odviše nas podsjeća na hitlerovska proročanstva.«⁴⁹ Dalje, — na koji način spriječiti da taj »viši čovjek« ne bude neka demonska karikatura čovjeka? — Tako Domenach.

Na ovako — u zadnjim konsekvencama — dosljedno postavljene objekcije moglo bi se možda odgovoriti: chardinovska evolucija »Superpersonalnoga« uvijek uključuje — ljubav, tačnije: »konspiraciju« ljudskih energija animiranu pomoću ljubavi. Chardin govori izričito:

⁴⁷ Čas. Esprit, mars 1964, str. 353.

⁴⁸ Čas. Esprit, mars 1964, str. 357-358.

⁴⁹ Čas. Esprit, mars 1964, str. 361.

»Ljubav je uvijek bila brižljivo uklanjana iz realističkih i pozitivističkih konstrukcija Svijeta. Jednog dana bit će potrebno odlučiti se vidjeti u njoj — temeljnu energiju Života, ili, možda, samu naravnu sredinu gdje bi se moglo produžiti uzlazno gibanje evolucije.«⁵⁰ — Međutim, moglo bi se opravdano reći i ovo: što je to »ljubav« prema Čovječanstvu, ovako apstraktno shvaćena? — Ljubav postoji između osobe i osobe, čovjeka i Boga. Nije moguće izgraditi društvo na temelju apstraktno ljubavi prema Svijetu, prema Čovječanstvu. Svaka, međutim, konkretna ljubav prema ljudima, prema Čovječanstvu, — za samo konstruiranje i strukturiranje Društva zahtijeva kao oslonac posredništvo »prava«, koje po samoj prirodi stvari ne može više biti izručeno na milost i nemilost apsolutiziranoj Evoluciji, neograničenom — pa čak i tiranskom »humanizmu pokreta«. Ljubav bez juridičkih pravila, bez moralnih norma, lako se preokreće u delirijusku i dapače tiransku strast, — tim više, ako se od nje učini, kao Teilhard, jednu vrstu podzemne vatre, naravne energije, posvećene tome da animira cjelinu (la collectivité) . . .« — zapaža D o m e n a c h.⁵¹

Obrada chardinovske »spiritualnosti«

Ima, međutim, i drukčijih kritika od ove Domenachove. Tako npr. Marc Jussieu prigovara Domenachovoj analizi zbog krivog »kuta napadanja«, naime zbog uspoređivanja Chardina i Mouniera. »Mounierova 'angažirana filozofija' vodi ovoga da se veže na sudove čiji je historijski doseg decenij, dok se Teilhard veže na tisućljeća.«⁵² — Stoga Jussieu »izgleda nelegitimno projicirati na povijesnu tačku kakva je fašizam jednu misao koja je koncipirana u drugim dimenzijama.«⁵³

Jussieu ističe kako je i on »smeten pred vječnim mijenjanjem registra kod Teilharda«; Teilhard ne napominje kad prelazi od znanosti na vjeru, ni obratno. Međutim, drukčije ne može ni biti, jer — »radi se o tome kako učiniti da se osjeti to da znanstvena istina više nije istina, dakle više nije znanstvena, ako ona protivurječi istini Božjoj. I obratno, istina Božja ne može, jer je ona istina, protivurječiti autentičnim znanstvenim istinama.«⁵⁴

Ali, sve skupa rezimiravši, po uvjerenju Jussieua — u Chardinovu djelu treba gledati šansu »da se izvuku elementi spiritualnosti za naše vrijeme. Preostaje izvući filozofiju, teologiju te spiritualnosti. Ta filozofija, niti ta teologija nijesu u djelu Teilhardovu. Ali ono (to djelo) oslobađa energije koje mogu tome voditi.«⁵⁵ — »Zar se to aktualno već ne događa u Crkvi?« — pita se Jussieu, i nastavlja odmah: »Po mome mišljenju, manje se radi o raspravljanju o (s u r) Teilhardu negoli o raspravljanju koje p o l a z i o d (à partir de) Teilharda.«⁵⁶

⁵⁰ Čas. Esprit, mars 1964, str. 362.

⁵¹ Čas. Esprit, mars 1964, str. 363.

⁵² Nav. čas. str. 367.

⁵³ Nav. mj.

⁵⁴ Nav. čas. str. 368.

⁵⁵ Nav. mj.

⁵⁶ Nav. mj.

Chardinovski novokantizam

Filozof Natanson, makar sebe naziva »Teilhardovim prijateljem«, smatra Domenachovu analizu načelno opravdanom, jer u Chardinovu učenju imamo gledati također jedan — nazor na svijet: »Ja bih rekao kako ono što treba prigovoriti Teilhardu nije to da on nije filozof, nego da kadgod daje utisak da je to i odviše (i bez sumnje loše).«⁵⁷

Natanson ipak prigovara Domenachu da postavlja lažne probleme. Tako npr.: »Tema samog personalizma nema kod Teilharda nikakvo značenje ako se zaboravi na to da za njega Svemir nije personalan nego u mjeri kako je ujedno animiran i polariziran po Osobi Kristovoj. Sva problematika onoga ultraljudskog ne može biti shvaćena nego ako se iza neologizama, katkada zbunjujućih, što ih upotrebljava Teilhard — otkrije izgradnja Mističnog tijela Kristova.«⁵⁸

Po uvjerenju Natansonovu — Chardinovo »nastojanje slično je nastojanju misionara koji objavlvenu Riječ moraju navješćivati ne samo jezikom nego i vodeći računa o mentalnim kategorijama naroda kojima se oni obraćaju.«⁵⁹ U slučaju Chardinovu — to su ljudi današnjice »čiji je mentalitet u potpunosti uvjetovan brzim razvojem i uspjesima znanosti.«⁶⁰

Tresmontant prigovara Teilhardu da »čini skok iz fizike u teologiju a da nije prešao preko metafizike — tj. tomizma.« »Ja se bojim« — nastavlja na taj prigovor Natanson — »da pokušaj Teilhardov nije i odveć tomistički, da se njegova 'fenomenologija' ne poziva i odveć na 'filozofiju prirode' ...«⁶¹

Po shvaćanju Natansonovu — glavni nedostatak u Chardinovu učenju jest onaj »svih pseudo-sinteza, pogotovo kad one idu za tim da budu 'teogonije', kao što je slučaj kod Hegela.«⁶² K tome, Chardinova vizija Svijeta sugerira kritičke refleksije u smjeru kantovskih postulata praktičnog razuma, gdje temeljne religijske vrednote (Bog, duša, slobodna volja) nisu dokazive — razumom, nego postulirane — voljom, prinudom praktičnog života.

S Domenachovom kritikom Chardina Natanson se u načelu slaže, ali uz jednu restrikciju:

»Ima filozofskih pitanja što ih treba postaviti, ne toliko samome Teilhardu (jer ih on nije sebi postavio), nego prigodom Teilhardova djela, ukoliko je ono jedan kulturni fenomen. — I to je većina onih što ih je postavio Domenach« — završava svoja zapažanja o Chardinu filozof Natanson.⁶³

⁵⁷ Nav. čas. str. 370

⁵⁸ Nav. čas. str. 372.

⁵⁹ Čas. Esprit, mars 1964. str. 373.

⁶⁰ Nav. mj.

⁶¹ Nav. čas. str. 373-374.

⁶² Nav. čas. str. 374.

⁶³ Nav. mj.

Uklapanje Mounierove »prakse« u Chardinovu »viziju«

Biolog Max de Ceccatty smatra da još nije došlo vrijeme za vođenje istinske debate o Chardinu. De Ceccatty se, kao biolog, slaže u načelu sa Chardinovom koncepcijom o analogiji biološke evolucije u »organsko« (pojedinih »stanica« u »organizam«) i evolucije personalnoga u ono »Superpersonalno« (pojedinih »osoba« u »superosobnost«). De Ceccatty govori:

»U organizaciji društava (i ljudskih) dopušteno je dakle vidjeti opetovanje staničnih embrionalnih procesa prilagodivanja, ili — pozivanje na grupacije neurona u mozgu... ne promatrajući konstitutivne subjekte nego njihove međusobne odnose kod kojih će se, analogno, uspoređivati stupanj i tehnika integracije. Ne radi se više o nekom sraštanju koje stvara osobnosti, nego o organiziranoj i recipročnoj ovisnosti koja se sve dalje usavršava, kompleksificira.«⁶⁴

Sintetski rečeno: Teilhard vjeruje da će Evolucija jedanput stvoriti — anđele. »A nđele? — Zašto ne! Nije doista nelogično da se smionost Teilharda de Chardina konačno sastoji u tome da on završetku Evolucije pripisuje anđeosku organizaciju Društva anđela, kao mutaciju koja produžuje naravnu povijest.«⁶⁵

Max de Ceccatty priznaje s Domenachom to da nam Teilhard nikada ne pruža i da nam neće nikada pružiti efektivno »... 'sredstvo' korektnog proživljavanja naše sadašnjosti. U tome smislu Domenachova je studija duboko korisna.«⁶⁶ — Po mišljenju de Ceccattyja: ne bi se radilo o obrani Teilharda protiv Domenacha, koji ga nije ni napao, ili protiv Mouniera, koji Chardinu i ne protivurječi. Ali de Ceccatty misli da je svakako »nužno postaviti 'praksu' ovoga (Mouniera) u odnos sa 'vizijom' onoga (Chardina), te konstatirati kako su one prikladne da se recipročno osvijetle i da nas osvjetljaju.«⁶⁷ — Personalizam, ni Chardinov ni Mounierov, nije nekakav udobni vlak u koji treba samo sjesti. Taj personalizam mi moramo konstruirati i dati mu dušu.

Devalorizacija osobnosti

René Pucheu slaže se u cijelosti s »kritikama i rezerviranošću... J. M. Domenacha«, te — uz opasku da je Chardinovo shvaćanje bio prihvatio »s mladenačkim oduševljenjem« — nastavlja s oštrom kritikom chardinizma.

Pucheu se stavlja na stranu Charlesa Péguyja, prihvaćajući njegovu filozofiju »nemira«, »potresenosti« izazivane neprekidnim uočavanjem istovremenog čovječjeg siromaštva i veličine. U chardinovskom

⁶⁴ Čas. Esprit, mars 1964. str. 378.

⁶⁵ Čas. Esprit, mars 1964. str. 380.

⁶⁶ Nav. mj.

⁶⁷ Nav. mj.

»sistemu garancija« — Pucheu nazrijeva opasnost za stvaranje jednoga socijalno i vjerski riskantnog mentaliteta. On piše:

»Claude Tresmontant zapaža s pravom da ratna pisma oca Teilharda dopuštaju sumnju o tome da je ovaj ikada otkrio to kako 'front' znači 'milijune mrtvih, milijune srušenih ognjišta, očajnih žena, djece siročadi'. Taj stav nije slučajna. Samilost je čudnovato odsutna iz ovoga djela. Koji god čovjek, bio to Francuz, Kinez, Abesinac — samo je čestica 'tijesta budućnosti'. Za ovoga 'tehničara Duha' egzistira samo Čovjek, Čovječanstvo, strogo uzevši 'monade', 'misleći centri'. — Kad on predoči ljubavni razgovor muža i žene, on potiče ovoga da nju (ženu) prizna ne zato što je ona — Ona . . . , nego zato što je 'Svemir taj koji u stvarnosti napreduje, preko žene, prema Čovjeku'. Bilo da on (Chardin) razmatra o prošlosti, bilo da raspravlja o nezaposlenosti, ne pokazuje se nikakva emocija. . . 'Interes je zbiljski upravljen n a s t v a r i' Doista, Otac Teilhard bježi od ljudi i onoga konkretnog.«⁶⁸ — Osim intimnog kruga prijatelja, obični i k o n k r e t n i čovjek njega »nervira«. Chardin sam piše:

»Moj Bože, ja to priznajem, dosta sam dugo, i — jao — ljoš i sada odupirem se ljubavi prema bližnjemu. . . 'Drugi', o moj Bože, ne samo 'siromah, osramoćeni, iskrivljeni, tupi', nego D r u g i naprosto, D r u g i — sasvim kratko, koji po svom Univerzumu . . . izgleda da živi neovisno o meni . . . ! — da li bih ja bio iskren kad bih rekao da moja instinktivna reakcija nije to da ga odbijem.«⁶⁹

»Drugi« kao — ličnost ne ide u okvire Chardinove slike o svijetu. »Teilhardovska ljubav nije, konačno, susret između dva čovjeka u njihovu tijelu. On (taj susret) priznanje je 'osobnog ognjišta univerzuma' u drugome Realni čovjek mora iščeznuti u Svemiru.«⁷⁰ Na taj način — Teilhard nekako formira realnost lišenu konkretnih kvaliteta. Stoga se P u c h e u pita: »Ljubi li Teilhard zemlju konkretnih ljudi ili zemlju koju on u apstrakcijama konstruira?«⁷¹

Chardin sagleda čovjeka samo u jednoj dimenziji, linearno, stavljajući njegovo značenje u budućnost: »Nepравde, zvjerstva, patnje u sadašnjici — jesu nevažne, jer — može se znanstveno utvrditi to da je iskorišćavanje čovjeka, danas, nužni preokret za proizvođenje Nadljudskih bića, u budućnosti.«⁷² — Pucheu na to postavlja pitanje: — Kakav bi »sadiistički Stvoritelj« bio taj fabrikant Ultračovjeka, stvarnog vampira, za kojega su sve bivše generacije ljudi bile samo sredstvo da se pojavi?

Tako, prema mišljenju Pucheu, ona »ljudska cijena« ne zanima oca Teilharda. Teilhardovski univerzum jest apstraktni univerzum smirenog

⁶⁸ Čas. Esprit, mars 1964. str. 385-386

⁶⁹ Čas. Esprit, mars 1964. str. 386-387.

⁷⁰ Nav. mj.

⁷¹ Nav. mj.

⁷² Nav. čas. str. 388.

»posjedovanja svijeta« gdje je ontološko stvaralački u individualnom smislu »princip slobode, bez koje ništa ne vrijedi« — u stvarnosti zani-
jekan.

Nepomirljivost s Evandeljem

Kod nas, dr Čedomil Č e k a d a u članku »Moderni hilijasti« smatra da se — chardinovski nadahnuta — shvaćanja o »radikalnim zaokretima u stanovištima koja je Crkva do sada zastupala« teško mogu pomiriti s Evandeljem.⁷³ Evandelje je autoritativna religija nepromjenljive božanske objave i neizmjenjivih moralnih zakona. Ono — Evandelje ne ide za tim da bude vjera masa, nego vjera elite, koja je sol, kvasac i svjetlo svijeta. Evandelje jasno luči nadnaravno od naravnoga, ono Crkvi daje isključivo nadnaravan krug djelovanja, razgraničen od kruga djelovanja civilnog društva. Evandelje odlučno traži od čovjeka odricanje i svladavanje i otklanjanja socijalni optimizam, dokle god u čovjeku i svijetu živi — grijeh.

Most između marksizma i kršćanstva

Član Centralnog komiteta Komunističke partije Francuske i njezin istaknuti ideolog Roger G a r a u d y gleda, međutim, upravo u chardinovski nadahnutim shvaćanjima platformu gdje bi mogli započeti razgovori o »promjeni odnosa između marksizma i religije.«⁷⁴ — Oduševljenje ljudskim radom, vjera u bolju budućnost čovječanstva spajaju Chardina s Marxom. Chardinov evolucionizam ima dodirnih tačaka s Engelsovom »Dijalektikom prirode«. Chardin je pokušao odvojiti teologiju od nauke, boreći se protiv uguravanja Boga i natprirodnih obrazloženja u privremene pukotine naučne misli i naučne spoznaje. On je svjesno odbio da pretvori Boga u »malog nadolnaka naših intelektualnih nedostataka«, kako je to zgodno rekao otac Dubarle — ističe Garaudy.⁷⁵

Ovakav, chardinovski nadahnut i od ostalih kršćanski orijentiranih mislilaca produbljavani, početak ažuriranja kršćanske misli, zaključuje G a r a u d y, omogućuje dijalog između marksista i kršćana.⁷⁶

Z a k l j u č n a r i j e č

Kako se nama čini, otac Teilhard htio je biti jednako bliz i agnosticima i bezvjercima i vjernicima. On se upravo stoga u svojim djelima zaustavio na nivou sintetiziranja p o j a v a, kako ih registriraju prirodoslovne znanosti. On želi ostati prirodoslovac, pa stoga izbjegava direktne dedukcije što proizlaze iz dubljih, metafizičkih izvora pojavnosti. Ako bi on — kao prirodoslovac — zašao u metafizičke sfere, prirodoslovci bi mu to prigovorili. Ako bi isključio metafizičke izvore pojavnosti, prigovorili bi mu to teolozi i religiozno orijentirani mislioci. Stoga Teilhard svjesno

⁷³ Služba Božja, Makarska 1966, br. 3, str. 161-166.

⁷⁴ Vjesnikov »Izbor«, Zagreb 1966, br. 6, str. 16.

⁷⁵ Vjesnikov »Izbor«, Zagreb 1966, br. 6, str. 17.

⁷⁶ Vjesnikov »Izbor«, 1966, br. 6, str. 15-20.

ostaje na nivou p o j a v n o s t i, kako je zapaža znanost s jedne, i koja — s druge strane — ne isključuje dublju, metafizičku temeljenost po kriterijima teologije.

Na takav način Teilhard je htio postaviti most između naravnoga i nadnaravnoga, između vjere i znanosti, između poganstva i kršćanstva, između ateizma i teizma. Namjera oca Teilharda jest poštena, visoko humana i kršćanska. Koliko je, međutim, u svojoj namjeri uspio ostati u okvirima ortodoksnosti, za sada je teško reći.

Čini se, naime, da u mnogočem imaju pravo oni koji ga zbog njegovih »izleta« u metafizičke sfere (npr. kad govori o pleromizaciji Tačke Omega, tj. o evolutivnom usavršavanju kozmičke naravi Kristove, — o »emercencama« ili o pojavnim oblicima Boga u svijetu, o »personalizaciji« Svemira u Bogu, itd.) napadaju, — ali isto tako: u mnogočem imaju pravo oni koji ga brane. U mnogim postavkama — Chardinovo učenje moglo bi se i napadati i braniti upravo s metafizičko-teoloških pozicija. Protivnici Chardinova učenja mogli bi reći: gdje je tu Božja — transcendentija, različnost od ovoga svijeta? Sljedbenici Chardinovi mogli bi odgovoriti: vi ste odviše naglasili Božju transcendentiju, a potcijenili ste Božju — imanenciju, Božju spojenost sa svijetom pod svim oblicima bitka u svijetu, jer: »In eo vivimus, movemur et s u m u s« (u Njemu živimo, mičemo se i j e s m o), ili — »Ego operor... Pater semper operatur« (Ja radim.... Otac je onaj koji uvijek radi). — Na prigovor: ako se Krist, po pleromizaciji, trajno »dovršava«, što je ostalo od potpunosti Kristove Osobe u Inkarnaciji i Žrtvi? — na takav prigovor moglo bi se, u duhu Chardinova sintetiziranja, odgovoriti: ipak je ostalo sve, jer Neüz m j e r n a »a u t o n o m n a L j u b a v Božja ne može se iscrpsti prožimajući pod svim vidicima svoja stvorenja, u skladu s onim: »Quid habes, quod non accepisti« (Što imaš a da nisi p r i m i o), ili — s onim: »Illum oportet c r e s c e r e, me autem minui« (Treba da On raste, a ja da se smanjujem). — Na prigovor: Chardinovo je shvaćanje monističko evolucionistički panteizam — Chardinovi pristalice mogli bi odgovoriti: Ne! — nego je ono evolucionističko teistički pluralizam, gdje — pod Božjom upravljačkom rukom — Evolucija po samostalnim zakonima izvodi mnoštvo pojava, u težnji da se konačno sva »Kozmička tvar« po svome izvanjskom liku (»materiji«) i po svome unutarnjem liku (»duhu«) sjedini u Bogu, u Kristu — kao Tački Omega, ali b e z m i j e š a n j a, po onoj: »Omnibus omnia Deus« (Bog — sve u svima).

Završno: moramo prepustiti budućnosti rješavanje filozofsko-religijske problematike uključene u Chardinovu učenju — shvaćenom kao n a z o r n a s v i j e t. Ponavljamo: sintetsku širinu intuicije genija teško je obuhvatiti u analitičke okvire naših uobičajenih mentalnih kategorija. Stoga — uvijek smo u opasnosti da odveć secirajućom analizom naprosto uništimo realni sadržaj sinteze. Ton »ce«, ili bilo koji drugi muzički ton, ipak ne zvuče isto kad su odsvirani sami, ili — kad su odsvirani u sklopu nekog akorda. Pojedinačni elementi iz Chardinove »vizije« mogu doista, stavljeni izdvojeno pod mikroskop kritike, izgledati ubitačno opasni — »heretični« s gledišta kršćanskog nazora na svijet, kao što se i vidi iz svega što je u ovom prikazu izneseno.

Međutim, možda je — metodološki — u ovom slučaju nedozvoljeno baš takovo odveć analitičko pristupanje Chardinovoj sintezi. »Akord« je ipak nešto drugo negoli su izdvojeni »tonovi« koji ga sačinjavaju. Taj je »akord« u Chardinovu slučaju — sinteza: »M a t e r i j a - D u h - K r i s t«, pa stoga — ne smiju se uzeti u promatranje pojedini i izdvojeni »tonovi«: »materija«, »duh«, »Krist«. U Chardinovoj sintezi uvijek su i s t o v r e m e n o međusobno dopunjane te u najdalekosežnijim perspektivama sagledane i čuvane od jednostranih devijacija: Materija po Duhu, Duh po Materiji, Materija i Duh po Isusu Kristu.

Nama se čini da je trijada »Materija-Duh-Krist« kod Chardina elementarna jedinica promatranja, te da upravo stoga ne smijemo u kritičkim seciranjima tu elementarnu jedinicu cijepati u neke još elementarnije jedinice. — To je, jasno, samo principijelna opaska, a polemike o detaljima mogle bi se voditi u beskonačnost, ali: iskrivljujući liniju vodi-lju — s i n t e z e, što bi bilo jednako sukcesivnom sviranju »pojedinih tonova« uz isključenje »akorda« u nekoj muzičkoj simfoniji.

I još jedan signal za oprez kada se govori o Chardinu! — Od 6. do 11. rujna 1965. održavao se u Rimu VI internacionalni tomistički kongres na temu: B o g u f i l o z o f i j i s v. T o m e i u s u v r e m e n o j f i l o z o f i j i. Na tom kongresu, u okviru spomenute teme bila je uzeta u razmatranje i Chardinova misao. P. Carlos V a l v e r d e S. J. govorio je o temi »Evolucionismo Teilhardiano y quinta via«. Govornik je bez poteškoće dopustio to da Chardinova misao znači suočenje s »jednim novim načinom prikazivanja dokaza iz svrhovitosti.«⁷⁷ Drugim riječima: »Evolucionizam, kako ga tumači Teilhard de Chardin, upravo potvrđuje dokaz iz finaliteta.«⁷⁸ Na istom kongresu govorio je Marcel D u q u e s n e, u duhu chardinovskog shvaćanja, o temi: »Dokazivanje Boga iz upravljanja stvarima«, — i H. de L u b a c o temi: »Tradicija i novost u poziciji problema Boga kod p. Teilharda de Chardina.«

D u q u e s n e — ne štedeći Teilharda od nekih ozbiljnih kritika — priznao je mogućnost korištenja Chardinove koncepcije za jedan suvremeni način prikazivanja Tomine »quinta via« (dokaza iz svrhovitosti). Duquesne govori: »Napravivši ove čisto filozofske opaske, ništa nas ne priječi da u fenomenologiji Svemira — kakvu je predložio Teilhard, i posebno u zakonima kozmogeneze vidimo izvanrednu polazišnu tačku za samu 'quinta via'....«⁷⁹

Osobito je značajno to da su se svi koji su na kongresu govorili o Chardinu složili u toj tački chardinovske suvremene transpozicije Tomine ideje finaliteta u svijetu. — Iz ovoga bi se mogle izvući dalekosežne konsekvence u odnosu na tretiranu problematiku Chardinova »humanizma pokreta«. Mi to izvlačenje prepuštamo Crkvi i budućnosti, — a sve dotle dužni smo pred Chardinovom mišlju stajati u dispoziciji: akademskog

⁷⁷ Cas. La Scuola Cattolica, Milano, Febbraio 1966, br. 1. str. 71.

⁷⁸ Nav. mj.

⁷⁹ Nav. mj.

poštovanja, lojalna oslušivanja, kršćanskog aktiviranja u izgrađivanju bratskog zajedništva i opreza u kritičkom seciranju njegovih sinteza.

Dr ANTE KUSIĆ

Glavnija literatura:

- Časopis »Esprit«, Mars 1963. br. 3.
Časopis »La Scuola Cattolica, Milano, Febbraio 1966. br. 1.
List »Služba Božja«, Makarska 1966. br. 3.
Vjesnikov IZBOR, Zagreb 1966. br. 6.
Jules Carles, Teilhard de Chardin, Paris 1964.
H. de Lubac, La pensée religieuse du P. Teilhard de Chardin, Aubier 1962.
N. Wildiers, Teilhard de Chardin; prev. na hrv. dr R. Römer, Đakovo 1966.
Chardin, Le Milieu Divin, Paris 1957.
Chardin, Le Phénomène humain, Paris 1955.
Chardin, L'énergie humaine, Paris 1958.
Dr A. Kusić, Teodiceja, II izd. Split 1965.
A. Dondeyne, Foi Chrétienne et pensée contemporaine, Paris 1952.
Olivier A. Rabut, Le Problème de Dieu inscrit dans l'Évolution, Paris 1962.
Chardin, L'Évolution de la Chasteté. Peking 1934.